

керуючий), а також описовими зворотами (людина, що працює, а не працююча людина).

Отже, зміна лінгвістичної парадигми закономірно передбачає якісно інший рівень репрезентації морфологічних знань. Прагматичність у вивченні морфологічних одиниць і категорій в основній школі, що є базовою лінгвістичною передумовою, зумовлює необхідність діяльнісного підходу до навчання морфології. Це передусім сприяє реалізації мовленнєво-комунікативного аспекту традиційно теоретизованого мовного матеріалу, адже основу навчального процесу становить не інформація для запам'ятовування і відтворення, а актуалізація мовленнєвих дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Мови і літератури» [Текст]: Проект // Дивослово. - 2011. - № 8. - С. 20 - 27.
2. Вихованець І. Р. Теоретична граматики української мови [Текст] : академ. граматики укр. мови; І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. - К. : Унів. вид-во «Гульсари», 2004. - 400 с.
3. Глазова О. П. Рідна мова [Текст] : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов ; наук. ред. І. Вихованець. - К. : Зодіак-Еко, 2006. - 288 с.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах [Текст] : підручник для студентів філологічних факультетів університетів / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентиліук. - К. : Ленвіт, 2004. - 400 с.
5. Пешковский А. М. Школьная и научная грамматика : опыт применения научно-грамматических принципов к школьной практике [Текст] / А. М. Пешковский. - 5-е изд. - М. : Работник просвещения, 1925.-100 с.
6. Українська мова. 5-9 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [Електронний ресурс] // Режим доступу: mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita.

Сович О.

Науковий керівник – доц. Штонь О. П.

ЕЛЕМЕНТИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 6 КЛАСІ

Необхідною умовою формування соціально активної і духовно багатой особистості є озброєння її вміннями та навичками вільно володіти мовою у всіх сферах суспільного життя, тобто розвиток комунікативної компетентності. Чинна програма з української мови передбачає реалізацію мовленнєвої змістової лінії, основне завдання якої полягає у забезпеченні цілеспрямованого формування й удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі. «Уміння сприймати, розуміти почуте або прочитане, викладати його зміст, точно формулювати основну думку, висловлювати її в усній чи писемній формі можуть бути сформовані лише на основі розвитку мовлення, що є основою навчання мови, починаючи з 1-го класу» [6, с. 30]. Саме це і зумовлює актуальність досліджуваної теми.

Мета статті – з'ясувати місце та роль елементів лінгвістики тексту у формуванні й розвитку комунікативної компетентності учнів на уроках української мови у 6 класі. Предметом дослідження є методичні особливості уроків опрацювання елементів лінгвістики тексту у 6 класі.

Тривалий час найвищою одиницею мови і мовлення вважалося речення. Однак комунікативну мету, як правило, не вдається реалізувати в окремому реченні, навіть дуже складної будови. Оскільки все більшу увагу лінгвістів привертає зв'язне висловлювання, різні аспекти мовної діяльності, то виникає інтерес до комунікативної одиниці вищого рівня, за допомогою якої здійснюється спілкування. Такою одиницею є текст. «Рівень тексту, — за словами В. Я. Мельничайка, — визнаний найвищим ярусом мовної системи» [5, с. 9]. З'явилася нова галузь мовознавства — лінгвістика тексту, активне дослідження якої розпочалося у 70-х роках ХХ століття розвідками Р. О. Будагова, О. І. Москальської, П. Гартмана, І. Гальперіна. Серед науковців немає однозначної думки щодо визначення поняття тексту як особливого мовного, мовленнєвого і комунікативного явища, але такі його характеристики як членованість, смислова цілісність і структурна зв'язність визначаються усіма дослідниками. У словнику лінгвістичних термінів пропонується таке тлумачення тексту: «Текст – повідомлення, яке складається з кількох (чи багатьох) речень, характеризується змістовою і структурною завершеністю і певним ставленням автора до змісту висловлювання» [3, с. 303]. Текст, його особливості, закономірності досліджували також М. М. Бахтін, Л. А. Булаховський, Г. О. Винокур, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Л. В. Щерба, В. Я. Мельничайко, М. С. Вашуленко, І. І. Ковалик, Н. Я. Грипас, Д. Х. Баранник та ін.

Актуальні питання лінгвістики тексту неодноразово висвітлюються на сторінках періодичних видань. Їх розкривають у своїх публікаціях такі науковці: І. М. Пентиліук, Н. Бондаренко, А. П. Загнітко, Л. Мамчур, М. Крупа, Л. Мацько, О. М. Андрієць, Н. О. Алексєєва, Л. І. Бондарчук, Н. Мордовцева, Н. В. Подлевська, С. Цінько, І. В. Борисюк та інші. Авторі досліджень зосереджують увагу на всебічному, ґрунтовному вивченні тексту, його ознак, функцій, доцільності і можливості впровадження теоретичних відомостей з лінгвістики тексту у практику навчання школярів і формування на цій основі комунікативно-мовленнєвих умінь.

Перші відомості про текст учні засвоюють із початкової школи. Зміст навчального матеріалу чинної програми для 6 класу передбачає розширення та поглиблення теоретичних знань про елементи лінгвістики тексту. На спеціально відведеному програмою уроці учні детальніше ознайомлюються із структурою тексту (наявність зачину, основної частини й кінцівки, послідовність викладу змісту, використання мовних засобів зв'язку), «відомим» і «новим», темою та основною думкою тексту, видами зв'язку речень у тексті (ланцюговим і паралельним), повторюють відомості про типи, стилі та жанри мовлення. Засвоєнню та

закріпленню цих понять сприяє аналіз тексту, що передбачає виконання таких завдань: поділ тексту на смислові частини, абзаци, визначення його ознак: цілісність, зв'язність, лінійність, завершеність, інформативність; характеристика структури тексту (виділення зачину, основної частини, кінцівки); визначення теми та основної думки, типу, стилю тексту, способів та засобів зв'язку речень у ньому, «відомого» і «нового»; добирання заголовків, що їм відповідають; складання плану до тексту; відновлення деформованого тексту, постановка різних завдань творчого характеру, словникова робота.

Під час аналізу тексту, необхідно врахувати такі лінгвістичні поняття, як усні й писемні, художні й нехудожні, прозові й віршові, монологічні й діалогічні тексти, розповідь, опис, роздум. Найчастіше використовуються тексти (уривки) художнього стилю. Основними параметрами аналізу зв'язних висловлювань, як визначає М. Пентиліук, є:

- визначення теми й основної думки тексту;
- виділення абзців (мікротем);
- визначення стилю і типу мовлення;
- аналіз структури тексту;
- аналіз мовних засобів (лексичних, граматичних, стилістичних) [4, с. 298].

Розділ «Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого» навчальної програми для 6 класу передбачає урок на тему: «Структура тексту. Відоме і нове. Тема й основна думка тексту. Види зв'язку речень у тексті». Її можна опрацювати, використовуючи такі методи: бесіда повторювального характеру, метод вправ (усних та письмових, тренувальних, творчих тощо), спостереження над мовою учнів, робота з підручником, усний виклад (пояснення), інструктаж, робота з таблицюю та схемою, лінгвістична гра тощо. Метод бесіди з учнями доцільно використати під час актуалізації опорних знань, запропонувавши дати відповіді на запитання:

Що таке текст? Які його ознаки?

Що є темою та основною думкою тексту?

Яку роль у тексті відіграє зачин, основна частина, закінчення?

Які розрізняють типи та стилі мовлення?

Пригадавши відомості про текст, варто опрацювати теоретичні питання із підручника, ознайомитися зі схемою «Відоме і нове у тексті», «Види зв'язку речень у тексті». Наступний етап передбачає виконання системи завдань, спрямованих на повторення, поглиблення та закріплення вивченого. На ньому можна запропонувати таку форму роботи, як спостереження над структурою тексту з елементами аналізу. Завдання можуть бути такого типу: *Прочитайте. Доведіть, що це текст. Доберіть заголовок. Знайдіть речення-зачин і речення-кінцівку. Доведіть, що речення, які після зачину, конкретизують його зміст.*

Щоб проаналізувати специфіку розміщення й поєднання частин тексту, знайти засоби зв'язку, школярі мають проникнути в їх зміст, збагнути логіку висловлювання, тобто усвідомити все, що творить його єдність. Тому доцільно буде використати такий вид роботи, як відновлення деформованого тексту. Це може відбуватися у будь-якій формі – індивідуальній, груповій чи колективній. Так, шестикласникам варто запропонувати таке завдання: *Відновіть деформований текст, правильно розташували його частини. Зредагуйте речення. Знайдіть «відоме» і «нове» у відновленому тексті. З'ясуйте види зв'язку речень у тексті.*

Для реалізації вмінь програма передбачає такі види роботи у 6-му класі із розвитку мовлення: аудіювання (слухання-розуміння), читання (мовчки і вголос), перекази за простим планом, створення власних висловлювань, виразне читання текстів діалогічного й монологічного характеру тощо. Теоретичною основою зв'язного мовлення є відомості про текст, його структурні елементи, типи і стилі мовлення. Тому такий вид роботи забезпечує тісний зв'язок лінгвістичної теорії з практикою і ґрунтується на опрацюванні текстів різних стилів і типів мовлення, на аналізі їх змісту, структури і мовних засобів. Система текстів, пропонованих для розв'язання вправ та розвитку мовлення різних типів, стилів і жанрів мовлення повинна бути різноманітною проблематики, крім мовної та мовленнєвої, має враховувати соціокультурну змістову лінію.

Таким чином, формування вмінь аналізувати текст, будувати зв'язні висловлювання – процес довготривалий і охоплює всі етапи навчання мови у середній школі. Вдало підібрані тренувальні вправи, завдання, запитання із лінгвістики тексту, які становлять цілісну, взаємопов'язану і взаємозалежну систему, відіграють важливу роль у засвоєнні теоретичного матеріалу. Відомості про текст, його особливості, категорії, передбачені шкільними програмами, повинні забезпечити формування комунікативної компетентності учнів, вмінь будувати усні і письмові висловлювання, спілкуватися в різних життєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієць О. М. Текст та його опрацювання в школі / О. М. Андрієць // Таврійський вісник освіти. – 2003. №2. – 194–99
2. Гальперин І. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 138с.
3. Ганич Д. І., Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Наука, 1981. – 410 с.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / Колектив авторів за ред. М.І. Пентиліук, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, З.П.Бакум, М.М.Барахтян. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
5. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для вчителя / В. Я. Мельничайко. – К: Радянська школа, 1986. –168 с.
6. Пентиліук М. І. Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентиліук // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 21 – 23.
7. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних. 5-9 класи / Г.Т.Шелехова, М.І.Пентиліук, В.І.Новосьолова, Т.Д. Гнаткович.– К.: Ірпінь: Перун, 2012. – 176 с.